

Det dobbelte rum i radiobiografen

Af Ansa Lønstrup

I Danmark er der en meget lang og kunstnerisk højt udviklet tradition for radiomontage, radio dokudrama og radiofeature med gode vilkår og rammer inden for Danmarks Radio og især radioproduktioner på P1. Tilbage i 1998 lanceredes *Københavns Radiobiograf: radio montage fra Danmarks Radio* i et galleri i Københavns centrum. Den holdt imidlertid ikke længe som en ny radiokulturel aktivitet og format. Knap 10 år efter fulgte også lukningen af Danmarks Radios montageafdeling, hvorefter nogle af de professionelle og kreative montagefolk selv startede det digitale website magasin *Third Ear – The Art of Listening* med fri adgang til audio streaming og podcast af lydmontage, drama og dokumentar med høj kvalitet. *Third Ear* er (indtil nu) blevet støttet af det tidligere Statens Kunstråd.

I mellemtiden og grundet den hastige udbredelse af de nye mobile medier og digitale formater som podcast er radiolytning blevet transformeret til en individualiseret aktivitet formidlet via Internet (og mobile medier), typisk som led i transport, pendling eller andre lignende aktiviteter. På denne baggrund synes det oplagt, at radiobiograf-formatet igen blev lanceret i 2012-13: først i *Københavns Radiobiograf*, som finder sted i forskellige biografteatre og teatre som fx Gloria og ca. et år senere i *Aarhus Radiobiograf*, som har valgt en (stort set) fast ramme i *art cinema* biografen Øst for Paradis.

Det lader til at dette fænomen i øjeblikket er enestående for Danmark og England. Dog havde den australske nationale *ABC radio* ligeledes et specielt program, *The Listening Room* for lydkunst og akustisk kunst tilbage i det første decennium i nullerne, indtil også

det lukkedes ned. Men mens det levede, arrangeredes interne radiobiografperformances for de radioansatte, ligesom det amerikanske *Radio Lab* har afholdt enkelte offentlige og sceniske radioperformances.

Radiobiograf og tertiær oralitet

Det interessante ved de to radiobiografer i Danmark kunne oplagt være at reflektere over, hvad der sker, når radio – ligesom i de tidlige radiodage – igen bliver offentlig og bevæger sig ind i et så offentligt rum som biograf rummet. Endvidere hvordan vi kan forstå og forklare dette fænomen og denne aktivitet som et nyt forsøg med radio som *aktiv* og *offentlig* lytning, herunder spørgsmålet om deltagelse i og transformation af et tidligt lydmedium som radio. Desuden interesserer det mig at finde ud af, hvad der er på spil i radiobiograf-formatet, forstået som et ud af flere samtidige eksempler på, hvad jeg vil kalde for *lyd- og lytte-interesseret radio*, hvor man kan nævne udstillede radiokunstprojekter (også på FM båndet), konceptuelle radiokunsværker i Danmark og internationalt, en revival for unge lokalradioaktivister m.fl. Hvilket savn, problem eller sanserbehov er disse nye radioformater og den nye radiogenkomst mon et svar på?

Efter at jeg et par gange har deltaget i lytninger i Aarhus Radiobiografers performances, hælder jeg mod en tese om, at dette fænomen handler om en *tertiær oralitet*, hvor den *primære* oralitet var den akustisk-fysisk, historiske mundtlighedskultur (stemme-øre) *in situ* og før bogtrykken og det, man kun på engelsk kan samle i termen *literacy*. Heroverfor taler man om den *sekundære* oralitet som tilhørende den elektronisk og senere digitalt medierede

æra (radio, film, tv, internet), hvor kulturens mundtlighed er medieret, dvs. at stemme og øre er frisat fra tid og sted af de elektroniske medier, jf. fx Walther Ong (1982): *Orality and Literacy* og Kate Lacey (2013): *Listening Publics – The Politics and Experience of Listening in the Media Age*. Den seneste version af den sekundære oralitet på digitale medier og sociale platforme som Twitter, YouTube m.fl. er specielt derved, at den har karakter af mundtlighed, selv om den er på skrift og ikke (stemme-øre) verbal. Til gengæld er den også karakteriseret ved en højere grad af deltagelse og dialog end den tidlige elektroniske fase i den sekundære oralitet.

Offentlig og fælles

Den nye offentlige og fælles radiolytning som aktivitet i form af radiobiografen peger ifølge Lacey (2013) netop på spørgsmålet om lytning. Mit spørgsmål vil derfor være: hvilke *affordances* ("tilbud af muligheder") kan der produceres, når publikum via en kropslig tilstedeværelse (i biografen) som en kollektiv "krop" lytter som en fælles og offentlig *audience* til et lydskabt rum, som er medium for repræsentation og betydning? Hvilke slags relationer, atmosfærer og aktiviteter vil kunne etableres inden for og imellem de to rum – biografens faktisk-fysiske og den performede radiomontages fiktivt-auditiv – og hvordan kan vi begrebsliggøre sådanne lyttende relationer og aktiviteter?

Jeg vil vende tilbage til de to rum. Men først nogle fakta om konceptet radiobiograf, baseret på dels mine egne to besøg og et interview med en af mine studerende som deltager i Aarhus Radiobiograf, dels på de to radiobiografers websites

Motivationen til på frivillig basis at starte foreningen *Radiobiograf* i Aarhus var ganske faktisk, at nogle af aktivisterne og senere medlemmer delte deres kommentarer, anbefalinger m.m. af deres lytninger til forskellige podcasts på en hjemmeside. Snart fandt de imidlertid ud af, at det var akavet og utilfredsstillende, at deres lytninger

foregik så individuelt, så derfor ønskede de at skabe en ramme for en mere kollektiv, synkroniseret lyttende praksis: "Selve tanken eller forestillingen i sig selv om at mange andre sad og lyttede samtidig med mig var vigtig", siger min informant. Radiobiograf-gruppen arrangerer én performance eller forestilling om måneden, og de forbereder den på en lavteknisk og *con amore* facon, hvilket vil sige at de sammen taler om muligheder, temaer, ideer, *set-ups* og praktikaliteter efter og før hvert radiobiograf-arrangement. Disse har ikke nogen fast form, men kan rumme en eller flere produktioner, en kort velkomst eller måske en kort præsentation af værkerne, undertiden en kort samtale ind imellem de enkelte performede værker om ideerne bag eller processerne under produktionen. Der foregår løbende et samarbejde mellem de to radiobiografer, ligesom der er et vist samarbejde med DR P1 og med *Third Ear*. I maj 2014 havde Aarhus Radiobiograf en performance under den internationale *SPOT* musik- og showcase festival i Aarhus.

Kvinden på Isen i Øst for Paradis

Afviklingen af min valgte case, *Kvinden på Isen*¹ blev annonceret, præsenteret og gennemført som et fuldstændigt synkroniseret samarbejde med Københavns Radiobiograf og *Third Ear*. Således var det centrale her, at der blev lyttet synkroniseret og med bevidstheden om et fællesskab, som også rakte ud over biografens i Øst for Paradis – ud fra den nævnte utilfredshed med podcast og dens asynkrone, individualiserede lytning.

Øst for Paradis-biografen ligger i Paradisgade, midt i Aarhus' gamle luderkvarter – i en udefra ganske lurvet bygning under stadig reovering, men indenfor iscenesat med et gammelt og smukt, klassisk biografinteriør: røde polstrede og behagelige stole og sorte vægge. Det daglige biografpublikum her består mestendels af

1) Tilrettelagt, skrevet og redigeret af Rikke Houd. Redaktion: Tim Hinman og Krister Moltzen. *Kvinden på Isen* kan tilgås på <http://thirdear.dk/arkiv/kvinden/>

studerende og midaldrende, veluddannede gæster. Radiobiograf-arrangørerne har en permanent aftale om salg af temmelig billige billetter på Øst for Paradis' website eller fra biografens cafe- og billet salg.

Når man ankommer til biograf rummet blandes man ind i den almindelige filmbiografatmosfære af billetkøb, livlige og forventningsfulde samtaler ved indgangen til biograf salen, indtil lyset dæmpes og der bydes velkommen. Når selve radioforestillingen begynder, dæmpes lyset til næsten mørke, alle er stille og forbliver stille under hele forestillingen, som sendes ud gennem biograf salens store lydanlæg. Under de små pauser mellem værkerne (numrene) kan der være lidt tale – ved arrangørerne, kunstneren eller evt. blandt tilhørerne. I den forstand er atmosfæren en blanding af de atmosfærer, der omgiver vores erfaringer fra hhv. biograf, teater og (klassisk) koncert.

Rum og atmosfære

Atmosfæren i den koncentreret lyttende forsamling er meget stærk under opførelsen: der er ingen unødvendig støj fra slikposer, snak eller anden støjende adfærd blandt tilhørerne. Det betyder, at det er muligt både at opleve og registrere den kropsligt tilstedeværende kollektivitet i biograf rummet og samtidig lytte til og synke ind i radiofremførelsens lydige rum. Det er præcis her hvor en slags syntese opstår i dette dobbelte rum: den kollektive, lyttende atmosfære synes at styrke den enkeltes evne til at skabe og intenst opleve de indre forestillinger af rum, som lydfremførelsen befordrer gennem dens funktion som et medium for repræsentationer eller narrativer. Det er netop her, at jeg vil tale om, at en tertiær oralitet udspiller sig, idet denne både peger på selve den lyttende og den mundtlige akt (radioværkets talestemmer og lyd) og på lytningens fællesskab som en lyttende forsamling af tilhørere sammenbundet i tid og rum: vi hører (lytter) og vi hører til (i biograf rummets fællesskab). Vi deltager gennem atmosfærens dobbelte rum:

et rum af kropslig tilstedeværelse og (lyttende ind i) et radiolyd-rum, som er medium for repræsentation (radioperformancen), således som Gernot Böhme teoretiserer det i sine tekster: *The Space of Bodily Presence and Space as a medium of Representation* (2002) og *Atmosphere as the Fundamental Concept of a New Aesthetics* (1993). Baseret på Immanuel Kants filosofi og hans grundkategorier om rum og tid, hvorigennem vi erkender og sanser verden, nærmer Böhmes tekster sig et forsøg på at udrede og forstå kohærens mellem vores krop og vores erfaring af rum netop via konceptet om atmosfære, som det fremgår af titlerne for hans skrifter ovenfor.

Lyttende offentlighed

Ifølge Kate Lacey (2013) har der gennem historien eksisteret masser af fælles offentlig lytning, som hidtil ikke er blevet forstået som en aktiv, men derimod en passiv akt. I tråd med andre – (fx Jean-Luc Nancy² der mener at lytning handler om det endnu ikke afkodede til forskel fra det at høre det allerede afkodede) – definerer hun lytning som den aktive dirigering af høresansen med henblik på at opdage og skelne betydning fra lyd *og* som en kulturel praksis, som blev og stadig bliver stærkt forandret af radio og medier. Lacey er mest interesseret i politik, etik og kommunikation tilknyttet radio og lytning, og hun skriver således om den offentlige sfære som et *auditorium* og lytning som en forpligtelse i offentligheden.

Den australske lyd- og radioforsker Virginia Madsens artikel: "Radio and the documentary imagination: thirty years of experiment, innovation, and revelation" (2005) fokuserer på radiodokumentar og radiofeature-produktion som kunstgenrer, og hvorledes de fik en renaissance i slutningen af 1960'erne. Denne renaissance voksede også ud af og fik sine æstetiske ideer fra europæisk filmkultur med

2) Jean-Luc Nancy (2002/2007): *Listening*, N.Y.: Fordham University Press

begreber som *auteur*, *nouvelle vague* og *cinéma-vérité*-bevægelser samt med ideer om en ny radiodokumentar med affinitet til koncepter som *acoustic films*, *features*, *montage*, *films sonore* eller *radiophonique* som imaginative, ekspressive og "åbenbarende" genrer. Og hun undrer sig over, hvorfor disse koncepter ikke er blevet inddraget i den voksende litteratur om auditiv kultur og lydkunst. Hun spørger: Hvorfor ikke en *radio d'auteur* ligesom vi taler om film d'auteur?

Det synes derfor ikke tilfældigt, men snarere oplagt at denne nye kulturelle praksis for offentlig radiolytning bliver søsat og placeret netop i film- eller biografrummet, som også – som den mest påfaldende tekniske fornyelse i nyeste tid – nu til dags rummer et fantastisk lydanlæg. I min case, *Kvinden på Isen* beforder det en næsten kropslig intimitet med en delikat, skrøbelig, nær og klar ung kvindestemme, som sammen med en soundscape komposition trækker os ind i hendes lydartikulerede rum. Radioproducent Rikke Houds indtagende stemme styrer og metakommenterer på vores forestillende aktiviteter, som deles af hende og os. Hun, jeg og vi skaber sammen og mærker det virtuelle rum i vores indre sansende fornemmelse. Og denne sansende evne er ifølge Don Ihde (*Listening and Voice*, 2007) netop en meget speciel mulighed og karakteristisk for vores lyttende evne: vi kan høre rum, former, overflader og det indre af ting, som vi ikke kan se. Vores auditive lyttefelt er tredimensionelt: vi er midt inde i lyden, som vi derfor kan opleve som virkelig, skønt faktisk medieret og virtuel. Det auditive felt overskrider de rumlige begrænsninger, som kendetegner synssansen – ligesom dette gælder når vi "ser" i vores drømme, eller når vi oplever film i biografen. Radiobiografen opererer såvel i produktionen som i selve rummet efter cinematisk principper og i kraft af lytte-høre sansens rumlige grænseløshed.

Rum og ører

Steven Connor reflekterer i sin artikel "The Ear

Room" (2008) over lyd, lytning, *space* og *room*. På engelsk er *space* det åbne, abstrakte eller virtuelle – *room* er det okkuperede eller beboede. Hvor vi *ser* fra en bestemt synsvinkel, hører og lytter vi til tingene fra hvor de er snarere end fra hvor vi selv er. Så vi er "lutter øre" og vi "låner øre", men ørerne kan ikke selv bevæge sig som vores øjne kan det. Ørerne indtager en skiftende position relateret til det virtuelle/fiktive rum og til det faktiske rum, de okkuperer. Hvor øjnene behersker rummet, er rummet okkuperet af og med ørerne. Det vil sige, at ørerne skaber rum. Vores opfattelse og oplevelse af rum (fiktivt og faktisk) forekommer at have en meget stærk affinitet til vores lyttende perception såvel som vores egen lydproduktion.

Radiobiografen handler ikke om *forestillede* fællesskaber, men om såvel virkelige fællesskaber i et virkeligt rum og forestillede rum og om relationer som medieres gennem det auditive rum af repræsentationer og betydninger. Lyd i dette radioværk, oplevet i denne biograf drejer sig om to rum og forskellen mellem de to – men også om en stemme og dens krop som trækker os ind i det andet (fiktive) rum. Og hele tiden bevæges og oscillerer vi frem og tilbage mellem de to rum – i et fælles tilhørrum.

Slutningen

Da jeg en tirsdag aften i marts 2014 oplevede *Kvinden på Isen*, mistede jeg min tidsfornemmelse, mens jeg var okkuperet af mine lyttende aktiviteter, sunket ind i Østgrønlands lydum, mens jeg var aktiv medskaber af historien om en ung dansk kvinde, som i 1933 forsvandt under iskanten. Da forestillingen var slut, anede jeg ikke, hvor længe den havde varet. Til gengæld kunne jeg hele tiden undervejs i biografrummet mærke den dobbelte tilstedeværen af et intenst engagement i radiostykket og atmosfæren i rummet som alle tilhørere antagelig delte med mig. Da det var slut og lyset blev tændt, varede stilheden et stykke tid, mens folk stadig var dybt nede i deres stole og lytte-forestillende

oplevelse. Foran os kunne vi igen se det røde biografforhæng, bagved hvilket vi måske få uger tidligere havde kunnet følge og kigge på filmværkstedets visuelle repræsentationer i en fiktionsfilm, måske en auteur film.

Denne aften var det mig selv og hver enkelt person blandt tilhørerne, som havde skabt alle repræsentationerne ("billederne") som forestilling gennem hver vores indre imagination: en transformerende, næsten mystisk aktivitet som var blevet sat i bevægelse af lyd og stemme og dermed synkroniseret i den lyttende forsamling af tilhørere. Der var virkelig tale om et intenst "mirakel" af fælles og synkroniseret lytning, som også kan skyldes og forklares med en forestilling af meget høj kunstnerisk kvalitet, som formåede at arbejde æstetisk med vores lytte-evner og lytte-relationer, dvs. med det at afkode lyd og opleve den dobbelte rumlighed. Det varede i 55 minutter og 2 sekunder – fandt jeg bagefter ud af. Biografrummet, stemmen, lyden, og det lydligt performede, individuelt forestillede rum sidder stadig i min krop og min erindring.

I begyndelsen af dette essay spurgte jeg til, hvilken mangel, problemstilling, drift eller (sans)behov dette nye radiobiograf-format egentlig er symptom og svar på. Jeg vil foreslå følgende: I vores senmoderne og ekstremt individualiserede, teknologisk medierede kultur bliver vi dagligt fanget mellem to rum: det virtuelt medierede rum (i vores mobile medier) og rummet for vores kropslige tilstedeværelse (i det urbane og det hjemlige rum) – imens vi længe efter fællesskaber i begge og evt. helt andre rum. Dette er "det ny normale". Men det bliver normalt aldrig hverken løst eller forklaret som et offentligt, fælles anliggende og som et lytningens problem. Radiobiografen både udpeger og svarer på dette.

Således er mit case studie et eksempel på tilstedeværelsen af nye *sonic imaginations* i kulturen – og derfor også på behovet for etableringen af de nye og interdisciplinære *sound studies*, som internationalt er under etablering i

disse år, se fx Jonathan Sterne's store antologi: *The Sound Studies Reader* (2012).

Litteratur

Böhme, Gernot. (2002). "The Space of Bodily Presence and Space as a Medium of Representation", <http://www.ifs.tu-darmstadt.de/fileadmin/gradkoll/Publikationen/space-folder/pdf/Moehme.pdf>

Böhme, Gernot. (1993). "Atmosphere as the Fundamental Concept of a New Aesthetics". *Thesis Eleven*, 36, s. 113-126.

Connor, Steven. (2008). "Ear Room". A talk given at the Audio Forensics Symposium, Image-Music-Text Gallery, London, 30 November [pdf version].

<http://www.stevenconnor.com/earroom/earroom.pdf>

Ihde, Don. 2007. *Listening and Voice. Phenomenologies of Sound*. Second Edition. State University of New York Press.

Lacey, Kate, 2013. *Listening Publics. The Politics and Experience of Listening in the Media Age*. Cambridge and Malden: Polity Press.

Madsen, Virginia M., 2005. "Radio and the documentary imagination: thirty years of experiment, innovation, and revelation" in *The Radio Journal – International Studies in Broadcast and Audio Media*, Volume 3, Number 3, s. 189-198.

Ong, Walter J., 1982. *Orality and Literacy: The technologizing of the Word*. New York: Routledge.

Sterne, Jonathan (red.), 2012. *The Sound Studies Reader*. Abingdon, UK, and New York: Routledge.

Ansa Lønstrup

lektor i Æstetik og Kultur, AU. Har publiceret om stemme, lyd, audio-visuelitet, lyd og medier bl.a. i forskningsprojektet *Audio-visuel kultur og den gode lyd*. Redigerer antologien *Blik for Lyd. Om lyd i kontekst* (in print). Arbejder på en bog om lyd og lydinteressert radio.
